

Sønden for Lands Lov og Ret.

Ved Underarkivar Hans Knudsen, Viborg.

I.

Stængt ude fra sit naturlige Opland kæmper Ribe nu sin haarde Kamp for blot at bestaa, den, som engang var en af Rigets frodigste Handelsstæder.

Danmarks Konger har været den naadige med Privilegier og Lovbud, men Skæbnen ikke. Handelen tog tidligt andre Veje, og dens Beliggenhed Syd for Kongeaaen i et Distrikt, hvor kongelige og hertugelige Besiddelser, hver under sit Regimente, fandtes jævnsides snart i hver Landsby, maatte gøre Forholdene vanskelige og forviklede.

I Middelalderen, da Jydske Lov gjaldt fra Skagen til Ejderen, og Forskellen i Herre blot kendtes paa den Vej, Skatterne gik, var Ulemperne ikke store; men saa snart den kongelige og hertugelige Regeringsmagt begyndte at gøre sig mere gældende med Love, Toldpaalæg og andre til eget og Undersaatternes Bedste sigtende Foranstaltninger, fik Beboerne at mærke, at de hørte forskellige Steder hen. Mænd af samme By kom til at lyde afvigende Love og Forordninger, og Ribe fik at føle, at der lige op til dens Porte sad Bønder, som ikke lød under Kongeriget Danmark, men under Hertugdømmet Slesvig.

Navnlig i Tiden efter 1544, da Sønderjylland for anden Gang var blevet delt mellem Konge og Her-

tuger, nemlig mellem Kristian III. og hans Halvbrødre, Hans den Ældre og Adolf, saaledes at Herrederne om Ribe, som en Part af Haderslevhus Amt, var tilfaldne Hertug Hans, kom det til mange Stridigheder; thi med Herrederne fulgte ikke de Dele af dem, som hørte under Birketingene, og det var ikke lidt. Der laa Birkerne: Lustrup, Ballum, Rønø, Møgeltønder og St. Nikolaj, som alle, paa det sidste nær, var dannet af Bispestolens Gods og havde bestaaet i det mindste fra 1468¹⁾ (5. November), da Kristian I. havde givet Bisp Peder i Ribe Birkerettigheder.

Som Birker under egne Birkefogder var de helt unddragne Herredsfogdernes Jurisdiktion.

Ved Reformationen gik Birkerne som Bispegods over til Kronen og kom til at udgøre en stor Part af de saakaldte kongerigske Enklaver i Sønderjylland.

En betydelig Udvidelse af disse Birker forsøgte Frederik II. at opnaa ved aabent Brev af 1563, 16. April.²⁾ Lensmanden paa Riberhus havde nemlig haft vanskeligt ved at forsvare og beskatte de af Kronens Bønder, der ikke hørte under de gamle Bispebirker. Kongen bestemte derfor, at alle Kronens, Kapitlets og Hospitalets Tjenere samt Kloster- og Kirketjenere i Herrederne skulde lægges under de nærmeste Birker; de i Hvidding Herred skulde til Lustrup Birk, de i Højer til Ballum Birk og de i Tønder og Rangstrup Herreder til Møgeltønder Birk. Størst Udvidelse tilsigtedes dog af St. Nikolaj Klosters Birk uden for Ribe. Kristian I. havde givet St. Nikolaj Nonnekloster Birkeret for dets Tjenere i Byerne Tved og Tange ved Ribe. Det havde saaledes været et højst ubetydeligt Birk, og det havde vistnok helt ophørt at virke,³⁾ da Kongebrevet i 1563 blev udstedt. Under dette Birk

skulde nu lægges Obbekær og Bjørnslykkes eller Barlykkes Mark, og „vore oc kronens tiennere, stichtens tiennere, hospitalstiennere, capittels tiennere, hospitals tiennere, clostertiennere oc saa mange kirketienner, de som skatte oc skylder oc gjøre tønge under os oc kronen oc bygge oc boe udi Kalslund herrit, Gram herrit, Frøds herrit oc Tystrop herrit mue oc skulle herefter ligge oc høre til sancti Nicolai closters birk oc søge deris ret til forskrefne closters birketing som til deris rette verneting oc ingen anden steds.“

Ved dette Kongebrev vilde Frederik II. opnaa, at alle disse Bønder kom fra de Haderslevhusiske Herredsting ind under de kongelige Birketing, hvor det var lettere at forsvare deres Ret og faa hændet Dom over dem, hvis det gjordes fornødent.

Et Kongebrev udstedt Dagen efter, d. 17. April,⁴⁾ vidner om, at det ikke var uden Grund, at Kongen saaledes havde grebet ind for at beskytte sine Undersaatter; thi allerede nu lød der nede fra disse Egne de Klager, som ingen af de halve Foranstaltninger, der i Tidernes Løb blev forsøgte, kunde bringe til at standse, da der aldrig blev gjort noget for at raade Bod paa Grundondet: at danske Bønder inden for samme Omraade var under forskelligt Regimente, som affødte saa afvigende Vilkaar, at der blev et bevidst Modsætningsforhold mellem kongerigske og hertugelige, selvom de boede i By sammen og skulde enes om Brugen af samme Bymark.

I 1563 klagedes der over Trætte mellem Kongens og Hertug Hanses Undersaatter om Skodborg Aa mellem Jested og Vilslev og over, at Frøs Herreds Bønder og Bryder havde jordstenet* Kronens Ejendomme

* d. e. sat Skelstén.

mellem Tved og Obbekær, og Sandemændene i Herredet havde bortsvoret fra Byerne baade Ildebrændsel og Fædrift samt Klynegrøft og Ildebrændsel fra Riberhus. Desuden havde de bortsvoret Krarup Hussted, Mark og Kær, Vesterlund, Hussted og Mark og Mundbjærg fra Kronen.

Desuden var der Strid om Ribe Bys Handel med Sønderjylland, som Hertugen lagde Hindringer i Vejen for, ogsaa et af de Spørgsmaal, som aldrig fik en tilfredsstillende Løsning, skønt det stadigt blev taget op til fornyet Behandling i de følgende Aarhundreder.

Da de kongelige Birkers Udvidelse greb ind i Forholdet til Hertugdømmet, gik det imidlertid ikke saa glat med at faa gennemført den kongelige Villie, thi 9 Aar efter det første Kongebrev, 1572 23. Juli, udgik der nemlig Kongebrev til Lensmanden paa Riberhus, Erik Lykke, om straks at lade Kongens Brev om Henlæggelse af Gods til St. Nikolaj Klosters, Lustrup, Ballum og Møgeltønder Birker læse paa Tinge, da saadant endnu ikke var sket, og han fik Ordre til at sørge for, at Kongens Paabud blev sat i Værk.

Nu blev der indrettet et Tingsted med Tingstokke ved Ribe⁷⁾ for St. Nikolaj Klosters Birk, og fra November 1572 haves der et Tingsvidne⁸⁾ fra Tved Birke-ting. Det havde dog kun kort Bestand, thi nu tog Hertug Hans for Alvor fat. Den 17. September havde han beklaget sig skrækkeligt over dette Birks Indrettelse som en Formindskelse af hans Herredømme, og selvom der foreligger et Udkast til et Svar til ham, dateret 22. December, hvor Kongen hævder, at Birket var fuldkomment beføjet, og at han maatte være berettiget til at varetage sine Undersaatters Tarv, saa maa Kongen dog have besluttet anderledes, thi 3.

Jan. 1573 kunde Hertugen takke ham, fordi han havde tilbudt, at Birketinget skulde stilles i Bero indtil videre.

Snart lød nu atter Klagerne fra Riberhus Slots og Ribe Kapitels Tjenere over Rettergangen ved de sønderjydske Herredsting: de forurettedes, og Kronens Gods bortkom. 1574 5. Oktober⁹⁾ udgik da for tredje Gang Kongebrev om Birketingets Indrettelse. Erik Lykke fik Ordre til at lægge det paa et bekvemt Sted og befale Bønderne, at de skulde holde det for deres rette Værneting, og en Birkefoged skulde indsættes og tages i Ed. Men end ikke denne Ordre blev sidste Ord i den Sag.

Skønt Forholdet mellem Frederik II. og Farbroderen, hans „kære Gammel-Hans“, var præget af stor gensidig Velvillie¹⁰⁾, saa fortsattes alligevel disse Stridigheder, som de forviklede Besiddelsesforhold gjorde næsten uundgaaelige. Foruden de her berørte Stridpunkter var der nemlig mange andre. Ribe Stift strakte sig langt videre end Kongeriget, og den kongelige Embedsmand Bispem var saaledes gejstligt Overhoved over hertugelige Lande, og deraf var der opstaaet Uenighed om gejstlig Jurisdiktion, Visitationsret og Kirketiender.

For at forsøge at faa en Ende paa disse utaaelige Tilstande, aftaltes det derfor, at 8 kongelige og 8 hertugelige Raader skulde mødes i Kolding for at drøfte og om muligt afgøre Striden. Kunde de ikke enes, skulde Kurfyrst August af Sachsen som Opmand dømme i Sagen.

Den 14. Januar. 1576¹¹⁾ kom Raaderne til Enighed om Sejladsen paa Ribe med Forstrandsrettigheder og Sagefald, om Ribe Borgeres Handelsrettigheder samt om Birkerne. Paa dette sidste Punkt led den konge-

lige Politik et absolut Nederlag, idet hele den Udvidelse af de kongelige Birker, der tilsigtedes ved det aabne Brev af 16. April 1563, maatte opgives af de kongelige Raader. Birket ved Ribe skulde igen nedlægges og Beboerne atter søge de hertugelige Herredsting. Denne Bestemmelse gjaldt ikke blot dem, der skulde have hørt under dette Birk, men ogsaa dem, der var lagt under Lustrup, Ballum og Møgel-tønder Birker i Frederik II.s Tid.

Kronens, Domkapitlets og Hospitalets Bønder var saaledes atter henviste til de haderslevhusiske Herredsting, og det var ingen absolut Betyggelse, at de fik Løfter om upartisk Retspleje ved Tingene og en aarlig Retsdag i Haderslev eller Tønder, holdt af Hertugen selv eller hans Raader.

Af de danske Raader fandt da ogsaa Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm,¹²⁾ der var en helbefaren Mand i alle disse Stridigheder, og Erik Rud til Fuglsang, at de „af særlige og bevægelige Aarsager“ ikke kunde underskrive og medbesegle denne „Kolding Afsked“, som Overenskomsten blev kaldet.

I de gejstlige Spørgsmaal sejrede Hertugen ved Opmandens Afgørelse, men Betydningen af hans Sejre formindskedes væsentligt derved, at den gamle Hertug døde barnløs fire Aar efter Afskeden i Kolding, og ved hans Landes Deling kom Løgumkloster og Tønder Amter til Hertug Adolf og Haderslev og Tørning Amter til Kongens Part af Sønderjylland. De haderslevhusiske Herreder om Ribe var saaledes blevet Kongens, og selvom de fremdeles var underkastet Hertugdømmernes Styre og derigennem i hele deres Udvikling fjernedes fra Kongeriget, saa var dog Kongen i Stand til at dømme, naar de forviklede Forhold atter maatte

føre til Strid mellem Kongerigets og Hertugdømmets Undersaatter. Og da Spørgsmaalet om et Birketing ved Ribe efter halvandet hundrede Aars Forløb igen rejstes, var Forholdene saa meget ændrede, at Udfaldet blev et andet, end da Raaderne mødtes i Kolding.

II.

Forskellen i Retsudviklingen mellem Kongeriget og Sønderjylland blev aabenbar, da Kristian V.s Danske Lov indførtes og kun kom til at gælde i det nuværende Danmark, et Lovværk, som genialt forenede de gamle Provinsloves sproglige Kraft med den senere nationale Retsudvikling, og Loven paaskønnedes som et umaadeligt Gode af de Mennesker, der kom ind under den. Men i Hertugdømmet vedblev stadig Kong Valdemars Jydske Lov at gælde, bedst kendt i plat-tysk Oversættelse, nu kommenteret og videre udviklet ved Romerret og tysk Jura samt forskellige Recesser.

Yderligere understregedes Forskellen mellem kongerigsk og sønderjydsk Omraade ved, at Hartkornsmatriklen af 1688 indførtes i Riberhus Amts sønderjydske Distrikter, mens Haderslevhuserne blev staaende ved den gamle Skyldsætning efter Plove.

I Tidens Løb maatte Vilkaarene blive værst for de Folk, der hørte under Kongeriget, men var tingpligtige til de haderslevhusiske Herreder. Danmarks Konger havde ogsaa indset det uheldige i denne Ordning, og siden Kolding Afskeds Tid var adskillige Omraader af de kongerigske Besiddelser Sonden Aa komne under Viborg Landsting og altsaa unddragne den slesvigske Retsordning, hvorom siden skal berettes mere; men mange af Kongens Undersaatter hørte stadig under de slesvigske Retter.

Et Punkt, hvor Forskellen mellem Kongeriget og Sønderjylland gjorde sig stærkt gældende, var Skifteforvaltningens Ordning.

I Sønderjylland forrettede Herredsfogderne alle Skifter paa Landet, endog de gejstlige, men i Kongeriget havde Godsejeren Skiftejurisdiktion over sine Bønder uden Hensyn til Herredet, paa Ryttergodserne forrettede Regimentsskriveren Skifterne, og for Kronens andre Bønder Amtsforvalteren.

Der var desuden ogsaa Forskel paa Behandlingsmaaden. I Henhold til Fdgr. af 15. Januar 1701 og 13. Februar 1722 henregnedes i Kongeriget den til en Gaards Drift nødvendige Besætning samt de fornødne Avlsredskaber ikke til Boet, saaledes at der ikke kunde gøres Udlæg heri til Kreditorerne, — en i og for sig meget gavnlig Bestemmelse, der var truffen for at holde Bøndergodset ved Magt i vanskelige Tider; men paa sønderjydsk Omraade fandtes intet tilsvarende.

Det blev da ogsaa paa Skiftevæsenets Omraade, at den første Kamp kom til at staa, thi her tørnede de to Lovgivninger uundgaaeligt sammen.

Paa Kongens Gods i Riberhus Amt forrettede Amtsforvalteren Skifterne; men hernede synes der dog at have været nogen Vaklen, eftersom det fandtes fornødent ved Reskript af 1712, 30. August, til Stiftamtmanden i Ribe at indskærpe, at det var Amtsforvalterens Pligt at varetage dette Skiftevæsen. Og 15 Aar senere var Striden standende.

Herredsfoged Peter Warming i Kalslund Herred, under hvilket Riberhus Ladegaards Bønder var tingpligtige, hævdede nu, at Skifterne maatte tilkomme ham med Jurisdiktionen, hvilket Amtsforvalteren i Ribe,

Jørgen Bruun, naturligvis bestemt bestred under Henvisning til dansk Lovgivning.

Samtidig hjemsøgte disse Bønder af flere Processer „ubillige og til Vidtløftighed og stor Pengespilde udseende“,¹⁾ hvorved de var udsatte for at miste de Fædrifter og Græsgange, som fra Arilds Tid havde ligget til deres Gaarde, hvis Sagerne skulde paadømmes ved samme Herredsting.

Heldigvis fandt Amtsforvalteren straks Forstaaelse hos sin Amtmand, Gabel. Uden at trættes førte disse to Mænd i de følgende Aar en udmærket Kamp for dansk Styre for danske Undersaatter, og efter megen Modgang naaede de deres Maal.

Chr. Carl v. Gabel²⁾ var da 48 Aar gammel. Efter at have tjent sin Konge til Vands og til Lands og en Tid at have været en af Rigets mægtigste Mænd, var han nu bleven sat ud af det store Spil. Han, der engang som Overkrigssekretær og Frederik IV.s fortrolige havde været Konseillet en jævnbyrdig Magt og søgt at lede Rigets Udenrigspolitik i den Retning, han ansaa for den rette, han var nu bleven en almindelig Stiftamtmand, som de andre Kollegierne undergiver. Han havde ikke haft Held i sin Politik, og som saa mange andre af Datidens Embedsmænd havde han maaske ikke holdt sine Hænder helt rene. Hans Embedsførelse blev underkastet den gehejme Kommissions³⁾ eller, som den populært kaldtes, „Banded Kommissionen“s Undersøgelser. Denne Kommission var det grimteste Udslag af Frederik IV.s mistroiske Karakter, og dens værdige Medlemmer, Biskop Deichmann og Etatsraad Møinichen, skyede intet Middel for at komme de mistænkte til Livs.

Gabel følte dog ikke sin Samvittighed betynget;

han slap ogsaa fra Undersøgelsen uden at blive domfældt og sad nu med Æren i Behold som Stiftamtmand i Ribe. Den myndige Søofficer var ikke kuert af Modgangen. Forholdene ved Hove havde ikke været hyggelige, og han satte sig straks paa det Standpunkt: at se at faa det bedste ud af sit Forvisningssted. Alt tyder ogsaa paa, at han virkelig følte sig lykkelig de første Aar i Ribe og paa Bramminge. I Ribe Skoles daværende Rektor, Chr. Falster,⁴⁾ fandt han en Omgangsven, som kunde opveje adskillige af dem, han maatte savne.

Som Amtmand hævdede Gabel med stor Kraft sit Omraade mod andre Amtmænd, mod Kongens Jægermester⁵⁾ og mod hvem,⁶⁾ der ellers traadte ham for nær. De Haderslevhusere havde her faaet en Modstander, der ikke gik af Vejen for Kamp til Forsvar for dem, hvis Velfærd var ham betroet.

Det første Forsøg var dog meget uheldigt. I en Indstilling til Kongen (1727, 19. Novbr.) berettede han om Bøndernes Processer og Herredsfoged Warmings Overgreb, og han erklærede, at det vilde være vanskeligt at holde Godset ved Magt, hvis den fremmede Herredsfoged skulde have Skiftejurisdiktionen. Men han var kommen for sent. Peter Warming og hans Amtmand i Haderslev havde nemlig samtidig indsendt deres Fremstilling af Striden til Tyske Kancelli, under hvilket de sønderjydske Sager da sorterede, og dette havde været hurtigere i Vendingen end Danske Kancelli, gennem hvilket Gabels Indstilling maatte gaa. Thi 16. December svarede Oversekretæren, at Processerne skulde blive drøftede og muligt afgjorte uden Dom ved en kongelig Resolution. Men samtidig sendte han Gabel en Kopi af et Reskript, ekspederet 1727, 2.

December, fra Tyske Kancelli til Amtmanden i Haderslev, Grev Reventlow, ifølge hvilket Skifte- og Delingsforretninger skulde forrettes af vedkommende Herredsfoged hos de riberhusiske Undersaatter, der efter Kolding Afsked af 14. Januar 1576 var tingpligtige under Amtet Haderslev.

Det var en for Riberhus Amt meget ugunstig Afgørelse, men Oversekretæren ledsagede dog Kopien af Reskriptet med den Bemærkning, at Gabel, som den paa Stedet værende, bedst kunde se, om begge Parters Ret dermed kunde vorde haandhævet. Og Gabel var straks klar over, at med den Afgørelse kunde han ikke lade sig nøje, og at der nu maatte handles hurtigt.

I Løbet af faa Dage blev saa de Dokumenter affattede, som kom til at danne Grundvolden for Gabels og Bruuns lange Kamp for dansk Styre i et dansk Amt.

Bruun var her den mest virksomme. Anden Nyt-aarsdag 1728 opsattes et Bønskrift fra Bønderne til Kongen, utvivlsomt affattet af Bruun, men saa glimrende skrevet, at enhver kan forstaa, at den Sag drejer sig om større Ting end nogle Embedsmænds Tovtrækning om Omraade og Indkomster. Det lyder:

„Stormægtigste, allernaadigste Arveherre og Konge!

Gud velsigne Deres kongelige Majestæt med et frydefuld og lyksalig Regimente og mangfoldiggør Deres Aar til det kongelige Huses og Fæderne-Landets evigvarende Flor og Velstand, det beder uafsladelig Deres kongelige Majestæts Riberhuses Ladegaards Bønder og allerunderdanigste Tjenere, som leve udi det allerunderdanigste og tilforladeligste Haab, at Deres

kongelige Majestæt med en allernaadigst Bønhøring velsigne de fortryktes og nødlidendes Suk og Bønner, thi hvor vi vender os, møder os ej andet end total Fordærvelse og Undergang.

Paa den vester Side af os regerer og ruinerer den skadelige Vandflod, som ved dens Oversvømmelse over vores Agre og Enger, naar de staar i deres bedste Vækst, efterlader sig et Fodspor af Ødelæggelsens Vederstyggelighed. Paa den øster Side opsluger de Haderslebhusers Forfølgelse og Trættekærhed hvad Vandfloden levner, thi nu tager den saavidt Overhaand, at i det Sted de tilforn mættede sig paa, hvad vi selv ejede, griber de nu saa vidt om sig, nu de ser vi selv ej har mere, at det gaar ud over de vores Gaarde tilhørende og ved Landmaalingen tillagte Rettigheder med Græsgange og Fædrifter. — — — — —

Allernaadigste Arvekonge og Herrel

Vores Forfædre har af Arilds Tid hørt under Kongeriget Danmark og baade før og efter Reformationen været henlagt og tingpligtige til det kongelige danske Birk omkring Ribe, mens da den Coldinger Afsked 1576 blev sluttet og Riber Capitels og Hospitals Tjenere formedelst Birkets Ophævelse kom under de slesvigske Retter, ere vi ligeledes kommen under Calslunds Herritz Ting, ikke fordi at det om os saaledes enten var aftalt eller sluttet i Coldinger Afsked, thi den concernerer* ikkun og alene Riber Capitels og Hospitals Bønder og ingenlunde os som Kongens og Cronens Tjenere, mens formedelst de, som da levede, ikke har agtet det den Bekostning og Møje værdt, at

* angaar.

der skulde være et Birk for os alene, eftersom vi ikkun vare saa faa, ligesom det og paa den Tid kunde været ligemeget enten vi havde blevene tingpligtige under Retterne i Nørre eller Synder Jylland, som nu kaldes Slesvig, efterdi Undersaatterne paa Stæderne bleve da dømt efter een og den samme gamle Danske Lov og Recesser, mens derefter ere mange tyske og fremmede Love udi de slesvigske bleven indført, som med vores Væsen, Handtering, Avl og Bjerling, Jord og Ejendom og dessen Rettigheder ere aldelis uovereensstemmende og ikke forvolder andet end continuerlig Processer og Stridigheder, thi vi som vores Forfædre holde os til Kongeriget Danmark, og imellem os og Undersaatterne i Riget er aldelis ingen Forskel uden Tingpligtigheden, al vor Gudstjeniste er Dansk, vi hører til et Dansk Amt, vor Ager, Enge og Fædrifter ere indrettede og taxerede efter Dansk Landmaaling og Matricul, vi skatter og skylder efter Dansk Lov og Forordninger, vores Registering, Vurdering, Skifte og Delinger ere til Datum forrettede efter Dansk Lov og Forordninger; Amtmanden udi Riber Amt er vores Øvrighed paa Kongens Vegne, til Ribe Amtstue betaler vi alle vores Skatter og Landgilde, vi som vores Forfædre er Dansk og ved intet Tysk af at sige.

Gjør os derfor allernaadigste Konge saa lykkelige, at vi tillige maatte blive tingpligtige under Dansk Retter, Lov og Forordninger, hvorunder vore Forfædre tilforn har været og al vores Væsen og Levemaade er indrettet. Vi have een Gud, een Konge, een Religion og et Tungemaal, hjælp os allernaadigste Konge, at vi og maatte komme under een Lov og een Øvrighed.

Gud, som er Rettens og Dommens Gud, bøje deris Mayts. Hjerter til en allernaadigst Bønne, at vi

tillige med Rigets andre Undersaatter kunde være Deris kongelige Mayts. højviselig Retfærdigheds Vidner paa Dommens Dag. Vi vente og bede om allernaadigst Bønhørelse og leve efter allerunderdanigst Pligt udi allerdybeste Soumission.

Kirckebye, d. 2. Januarij 1728.

Meylbye./. Kierbøll./. Farup./. Kirckebye./.
Hillerup./. Jæsted./. Obbekiær./.

Den Klage vidner om en kraftig Følelse af Dansk-hed og et Ubéhag ved tysk Styre, som er langt mere i Slægt med senere Tiders nationale Modsætninger end med Samtidens Syn paa den Sag. Monarken, til hvem dette rørende Bønskrift rettedes, brugte helst Tysk, og han har sikkert kun undret sig over, at de Bønder kunde have saa meget mod Tysk. Navnene paa dem, der har underskrevet denne Klage, kan des-værre ikke oplyses, da Originalen ikke har været at finde hverken i Rigsarkivet eller i Landsarkivet for Nørrejylland.

8. Januar sendte Amtsforvalter Bruun Bøndernes Klage til Amtet, ledsaget af en meget vidtløftig, men udmærket skrevet Fremstilling af hele Sagens Historie ligefra St. Nikolai Klosters Tid og Kolding Afsked til de sidste Dages Begivenheder. Hans Memorial er rettet til Gabel.

„Hvad chagrin og Viderværdighed Riberhus Amts Betjente saavel Amtmændene som Amtsforvalterne udi deres Tjenester undertiden har maattet taale og udstaa, er Deres Excellence troligens saa meget mere bekendt, som De selv deraf allerede har haft Prøve, og des-foruden klarligen udvises af det, at en Del af bemeldte

Betjenterne deres Tjeneste have qvitteret for derved tillige at blive befriet fra de dem daglig forekomne Fortrædeligheder, som Haderslebhus Amts Justits-Betjenteres og Beboeres animosité og sælsomme Opførsel i mod de Riberhusiske alene har causeret, thi saasnart er ikke en af de urimelige Processer i mod de Riberhuser, som under Haderslebhusiske Jurisdiction ere tingpligtige til de Haderslebhusers avantage kommen til Ende, før en anden straks rejser sig og undertiden har 3 à 4re i Compagnie med sig.“ Og han minder om, hvorledes en By med Riberhusiske Bønder engang „for een eneste Plovkæps Skyld var dømt til Ransmænd“ af Herredsfogden i Kalslund Herred, og han fortæller om, hvor haardt deres Nød ofte er gaaet ham til Hjerte; naar de med grædende Taarer er kommet til ham og har bedt ham om Hjælp, men da han ikke er kyndig i de slesvigske Love, „saa har de fattige, forfulgte og ukyndige Mennesker været saa godt som et Offer og Bytte for deres Forfølgeres Efterstræbelse og deres Dommeres Velbehag; . . . mens det Navn: Riberhusisk er vedkommende ikke saa behagelig som Haderslebhusisk, og det er sluttelig en af de største raisons, at det Riberhusiskes Skæbne ikkun er maa-delig og tynd og gerne maa succumbere“, og hvis Peter Warming skulde have Skiftejurisdiktionen, „er det sandelig mig og Efterkommere aldeles umuligt til dette Godes Administration og Conservation efter Ed og Embedspligt og Instrux at være ansvarlig.“

Det betydningsfuldeste i Amtsforvalterens Memorial er dog den historiske Fremstilling. Han gaar løs med frisk Mod paa Kolding Afsked, „til hvilken de Haderslebhusiske tager deres Tilflugt ligesom til et sacra

anchora* udi Disputernes Afgørelse*. Med stor Møje havde han faaet den opspurgt og gennemlæst, men den havde ikke bragt ham paa andre Tanker.

Han kendte Forholdene i de omstridte Omraader for godt til at blive imponeret af det Aktstykke. „Saa vitterlig det er, at Hertugdømmet Slesvig af Alders Tid har hørt til Kongeriget Danmark under Navn af Sønderjylland, saa uimodsigeligt er det og, at endskønt disse tvende Provincier Sønder- og Nørre-Jylland bleve adskilte og enhver kom under sin Regenter, er dog en og den samme Lov nemlig Kong Valdemars Lov af 1240 samt Kong Eriks Haandfæstning med de andre Kongers Recesser udi begge Provinciernes blevne holdt i Hævd som Regler og Rettesnor, hvorefter begge Provinciernes Underdaner haver maattet rette sig og blive dømte, og dermed har de continueret ikke alene i den Coldinger Afskeds Tid mens endog længe derefter, indtil Fyrsten af Holstein og Slesvig Tid efter anden fremmede Love som Romersk og Saxisk fra Holstein til Slesvig haver propageret,“ og han skildrer de deraf følgende Fortrædeligheder, men viser samtidig, at der ikke er Grund til nu at tage Kolding Afsked saa højtideligt, da ingen danske Konger har respekteret den. Thi allerede 3 Aar efter, i 1579, lagde Frederik II. Trøjborg og Lø Herred under Viborg Lands-ting, Kristian IV. drog Gods i Tyrstrup Herred fra Tingpligtighed under Haderslev til Koldinghus Amt under dansk Lov, og „hvormange hundrede Tønder Hartkorn af Ribe Kirkers Hospitals og Capitels Gods tog ikke højstsaltig Kong Frederik d. Tredie fra Tingpligtigheden under Haderslebhus, Lygom Klosters og Tønderhus Amter den Coldinger Afsked samt alle andre uadspurgt

* helligt Anker.

og lagde dem ved Mageskifte til Grevskabet Schackenburgs 3de danske Birketinge: Møgeltønder, Ballum og Lustrup med den udførlig Anordning, at de efter Dags skulde aldeles tilhøre Kongeriget Danmark og svare der under Højeste Ret, som indtil denne Tid og fremdeles sker.“ Endelig havde Kristian V. lagt Vesterland Føhr og Amrom under Dansk Lov og Viborg Landsting (Reskript 1697, 27. Februar).

Bruun kunde saaledes med Rette hævde, at alle disse Konger, Søn efter Fader, havde „enhver udtaget sin Part af de af Riberhus Amts Underdanere, som ligger paa Slesvigs Grund og vare tingpligtige under de slesvigske Jurisdictioner, og lagt dem under dansk Lov og Regering, som de inderlig takke Gud for og finder sig meget vel ved⁷⁾), hvilket alt klarlig udviser, at den saakaldede Coldingers Afsked lidet da og meget mindre nu formedelst Tidernes og Estatens Forandring kan komme i Consideration.“

De Forandringer, der her hentydes til, er naturligvis Enevælden i 1660 og Incorporationen af den her-tugelige Del af Sønderjylland i 1721. Ved Omtalen af disse Begivenheder er der Jubel og Triumf i Amtsforvalterens Tone:

„Saa meget som disse nærværende souveraine Tider differerer fra Coldingers Afskeds Tid i Henseende til begge Provincierne Sønder- og Nørre-Jyllands Regentere, Regeringsform, Love og Forordninger samt Landvæsens Beskaffenhed, saa lidet lader det sig og gøre paa vore Tider at ville applicere, hvad som ved Coldingers Afsked er bleven sluttet og indgaaet, thi da ejede Fyrsten af Holsten Sønder-Jylland indtil Haderslebbus Amt inclusive, nu derimod, Gud ske Lov, ere de begge saa vel Sønder- som Nørre-Jylland under et

souverain Hoved og Regenter, som derudi kan forordne og foranstalte alt, hvad til ethver Steds Conservation er tjenlig og nyttigt. Nu om Stunder og ikke i de Tider leve vi, under en souverain og absolut Enevoldsmagt og Regering, som formedelst dessen Ypperlighed, Værdighed og Højhed ingenlunde taaler nogen af dens Underdanere under andres end sine egne Vinger, saa det, som der til Præjudice for Rigets Undersaatter kunde indgaaes deri, ikke saa lettelig blive at obtinere, saa bliver vel Coldinger Afsked ligesom den i lang Tid tilforn har været ej heller nu af nogen Kraft og Betydenhed eller til nogen Forbindtlighed i mod de Riberhuser, som dermed ej heller for nogen Tid er bleven molesteret før i forrige Amts-Inspector Bentzøns Betjenings Tid, der førte den op igen fra [de] døde og brugte den som Skræk til Præjudice for de Riberhuser og derved avlede de tilforn uhørte Terminer*: Unser Amts Hoheiten und wohlhergebrachte Freiheiten.“

Til Slut beder Amtsforvalteren Gabel indgaa med Forestilling til Kongen „at disse arme og fattige Mennesker, som er deres kongelige Majestæts egne Bønder og Tjenere fra total Ruin og Undergang kunde conserveres og engang faa at vide, hvad Lov og Forordninger de burde rette sig efter“.

14. Januar derefter sendte Gabel da til Frederik IV. en indtrængende Forestilling, hvormed fulgte Bøndernes Klage og Amtsforvalterens Memorial, idet han iøvrigt henviste til dennes „Raisons og Motiver samt bilagte Bevisligheder.“

Desuden sendte Gabel en særlig Skrivelse til Oversekretæren i Danske Kancelli, Chr. Møinichen, hvori

* Udtryk.

han anbefalede Sagen til hans Velvillie, noget der nok kunde gøres fornødent, da Oversekretæren i Kraft af sin Stilling mere end nogen anden kunde blive bestemmende for dens Skæbne. Det Skridt maa have kostet Gabel nogen Overvindelse, da Møinichen som tidligere Medlem af den geheime Kommission næppe har været hans Ven.

Der kom heller ikke noget ud af Sagen, som fra Danske Kancelli gik til Tyske Kancelli⁸⁾ og derfra til Amtmanden i Haderslev, Grev Reventlow, der holdt paa Kolding Afsked som et pactum solenne inter principes* og gendrev Gabel og Bruun med saa meget Held, at Konseillet den 24. Novbr. 1728 resolverede, at alt skulde blive ved Reskriptet af 2. Decbr. 1727. Mærkeligt nok synes hverken Gabel eller Reventlow at være bleven underrettede om denne Beslutning.

Allerede forinden havde dog de haderslevhusiske Herredsfogder begyndt paa deres Vis at holde Skifte og Delingsforretninger paa det riberhusiske Gods og gjort Udlæg i Gaardenes Besætninger til stor Skade for Bøndergodsets „Conservation“.

Tyske Kancelli var fjendtligt, Danske Kancelli ligegyldigt, men Godsets „Conservation“ maatte ligge Rentekammeret paa Sinde, og da Gabel forgæves i et halvt Aarstid havde ventet paa Svar paa sin Indstilling, skrev han til Rentekammeret (1728, 18. August) om, hvor ilde stødte Riberhus Ladegaards Bønder var, og anmodede de højtærede Herrer i Rentekammeret om at mindes hans Advarsler, „naar Godset efterdags formedelst Mangel af Besætning kommer til at staa øde“, og han fralagde sig ethvert Ansvar.

Kort efter (den 21. August) sendte han atter Kon-

* en højtidelig Overenskomst mellem Fyrster.

gen en Indstilling, hvor han foreslog Udnævnelsen af en Kommission, bestaaende af Poul Løvenørn, der dengang virkede djærvt og myndigt som Stiftamtmand i Aarhus, Jægermester Bachmann og Krigsraad Folsach, til at undersøge og afgive Beretning i Sagen. Men de Tider var forbi, da Gabel havde Kongens Øre; han opnaaede intet.

Derimod viste Rentekammeret sig mere lydhørt.⁹⁾ Det kunde ganske vist ikke røre ved Jurisdiktionsforholdet, som laa udenfor dets Omraade, men 6. September indstillede det til Kongen, „at med saadan Skifte og Deling efter Bondens Dødsfald eller Aftrædelse fra Gaarden blev forholdt ligesom sker ved andet Bøndergods her udi Danmark, at Skifterne efter for allerhøjstbemeldte 2de allernaadigste Forordninger (15. Januar 1701 og 1722 13. Februar), blev administrerede“, og at der skulde sendes Amtmanden i Haderslev et Reskript med Ordre derom. Herpaa resolvede Frederik IV. saaledes:

„Vi have ved Cammerets allerunderdanigste Forslag intet at erindre, men finder, at det i alle Maade til Vores Godes Conservation og dets befrøgtende Ruins Forekommelse er hensigtende, hvorfor Vi allernaadigst ville, at den foreslagne Befaling fra det Tydske Cancelli skal expederes“.

Fredensborg Slot, den 9. September 1728.

Friderich R.“

Ifølge denne kongelige Resolution skulde altsaa de omstridte Skifter i hvert Fald forrettes efter Reglerne i Dansk Lovgivning; men den synes ikke at være bleven respekteret, thi 3 Aar senere, den 20. Juli 1731,

ses den utræftelige Amtsforvalter atter at have foredraget Sagen for Rentekammeret og krævet Frederik IV.s Resolution efterlevet. Men han blev afvist paa en meget unaadig Maade af Kristian VI. ved et Reskript til Gabel:

„Som Vi allernaadigst ville, at det med forberørte Skifters Administration i alle Maader stricte skal forholdes efter forommeldte Vores højstsalige Hr. Faders den 2. Decbr. 1727 til daværende Amtmand over Haderslebhus Amt os elskelig Hr. Conrad Ditlef, Greve af Reventlow, Ridder, ergangne Rescript saa tilskikke vi dig af samme Befaling herved atter en vidimeret Genpart, hvis Indhold du merbemeldte Amtsforvalter Jørgen Bruun haver at communicere og hannem derhos i Vores høje Navn alvorligen at foreholde, at han derved skal acquiescere og ikke derom noget videre movere. Hvorefter du dig allerunderdanigst haver at rette og os ellers at referere, at denne Vores allernaadigste Befaling dig er tilhændekommen.

Befalendes dig Gud. Skreven paa Vort Slot, Friedrichsberg, den 22. Februarii Anno 1732.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Christian R.“

Dette var en forsvarlig Afvisning, som stillede Sagen paa en ringere Fod, end da den rejstes. Gabel og Bruun havde lidt et Nederlag, som maatte gøre dem betænkelige ved atter at „movere“ det Spørgsmaal.

Som en lille Trøst var der dog samme Dag udgaaet et Reskript til Gabel angaaende Skiftevæsenet paa Vesterland-Føhr og Amrom. Her huserede en Birkefoged, Chr. Nicolaj Papke, og som Birkeskriver

„den saakaldede Procurator“ Eskild Ravertz. Dette værdige Par havde ladet haant om Gabels Resolutioner, handlet uforsvarligt med det strandede Gods og i andre Maader søgt at krænke og fordreje Retten samt anmasset sig Skifterne. Men da begge Øer var Krongods, lagdes ved dette Reskript deres Skiftevæsen nu atter under Amtsforvalteren i Ribe; men det nyttede jo ganske vist ikke de andre Riberhusere, der var under de slesvigske Herredsfogders Behandling. Her maatte den lovlige Ordnings Vanvittighed aabnbare sig i den grelleste Belysning, før dens Umulighed gik op for Gehejmeraaderne i København.

III.

Tilstanden i Distrikterne om Ribe blev imidlertid stedse værre. De haderslevhusiske Bønder, der for største Delen var Selvejere, var paa Nakken af Riberhuserne, som var Fæstere under Kronen, Domkirken, Hospitalet og andre gejstlige Stiftelser. Det gik løs med Processer, ofte af de urimeligste Grunde.

Saaledes havde Haderslevhus Bønder i Kærbøl By i N. Farup Sogn frapantet en af Riberhus Bønder i samme By en Vogn, fordi han havde opbrudt og ompløjet et Stykke Hedejord; og de vilde ikke udlevere dette nødvendige Avlsredskab trods Gabels Henstillinger, saa at han (1733, 28. Febr.) maatte skrive til Reventlows Efterfølger i Haderslev, C. H. v. Vieregg, om Sagen. Aaret efter begyndtes der en Proces mod Kirsten Knudsdatter i Kirkeby, Farup Sogn, „fordi hendes Tjenestekar, hende uvidende, havde efter gammel Skik og Brug bortført et Læs Lyng af Bek Hede uden derfor at betale de sædvanlige 8 β Lybsk“, og det skønt hun kunde og vilde betale de 8 β .

Var en Riberhuser først kommen i Proces, var han ilde stedt. I Stedet for Danske Lov med dens klare og præcise Lovsprog kom han ud for de i Slesvig gængse Love, „hvilke ikke bestaar i een, men mange, saasom Kong Valdemars eller Jydske Lov, Landgerichts-Ordnungen, adskillige Recesser, Haandfæstningerne, Blüttings Glossarium*, Coldingers Afsked, Thor Degn**, wohlhergebrachte Freiheit, gammel Usance, og naar alt dette ikke kan hjælpe, da fremmede Romerske og andre Loye, adskillige juridiske Skrifter og endelig Dommerens sunde Begreb¹⁾.“

At en arm Fæstebonde ikke kunde klare sig paa egen Haand i dette juridiske Vildnis, og at de kongerigske Embedsmænd kun kunde yde ham ringe Støtte, undrer ikke. Der maatte Procuratores til, og de gjorde naturligvis ondt værre. Der var Hans Holst, som ved Højeste Rets Dom af 1711 var udelukket fra al Rettergang i Kongeriget. Han havde nu sammen med Herredsfogden, Peter Warming, virket saa flittigt, at det berettes, at mens man før deres Tid i Farup ikke vidste af Konkursen at sige, saa var Sognet siden blevet nogle 1000 Rdlr. forringet, og Konkurserne var begyndt til mangen Mands Ruin og Undergang.

Om et Par andre Procuratorer i Stiftet meddeler Gabel, at den ene var en Omløber, der var tiltalt for Voldsgerninger, og at de begge intet agtede, hvad de skrev, sagde eller gjorde, men mest havde søgt deres Lyst i at hidse Folk sammen. Eskild Ravertz fra

* Blüttings Glossarium: En sprænglærd tysk Kommentar til den plattyske Udgave af Jydske Lov, udgivet 1717, og forfattet af Joachim Blüting, tidligere fyrstelig Hofretsadvokat i Slesvig.

** Thor Degns Artikler: Middelalderlig Retskilde, der knytter sig til Jydske Lov.

Føhr er alt omtalt, og saa var der Niels Mortensen Kirkeby.

Fra 1727 til 1735 førte han en Sag*) for Kirkeby Beboere mod Jægermester Hans Bachmann til Tandrup om Græsning og Tørvegrøft i Kirkeby Forte. Hans Regning beløb sig til 102 Rdlr. 3 *Mk* 7 *ß* samt 36 Rdlr. 3 *Mk* for Rejser, vistnok i og for sig ikke urimeligt. Den eneste Post i hans Regnskab, der tager sig noget betænkelig ud, er: „1733 13. Juli. En fersk Lax til Hr. Amts-Inspector Bentzon 4 *Mk* 14 *ß*“; men denne lille Discretion var dog endelig mest compromitterende for Modtageren. For Bønderne har den Proces dog været en stor Bekostning efter deres Vilkaar, og følgende, med virkningsfuld romerretlig Teknik opsat Fuldmagt for Niels Mortensen, illustrerer bedst, hvor umuligt det maatte være for en jævn Mand paa egen Haand at begaa sig ved en slesvigsk Ret:

Bønder i Kirkeby gør vitterligt, at de „have antaget Niels Mortensen og hannem beskikket til vores utvivl-agtige Syndico saaledes, at han maa og skal kunne møde paa vore Vegne active og passive i forberørte vores Sag paa Calslund Harder Ting eller i Fald Sagen per appellationem skulde komme til den højpriselige Ober-Ret, eller hvor det ellers maatte erfordres, deraf at rejse og formere alle Slags Proces og Tiltale, samme igen at indkalde og indbringe, at overlevere fori declinatorias og andre Exceptioner*, libellere**,

En Oversættelse til Dansk af alle de følgende romerretlige Udtryk er ikke gennemførlig, da tilsvarende Begreber fattes; med Tolkningen har min Kollega, cand. jur. Tegner, været mig behjælpelig.

* exceptio fori declinatoria: Indsigelse, der gaar ud paa at drage vedkommende Sag fra Retten, ved at bestride dens Competence.

** libellere: klage.

litem contestere*, articulere**, respondere, juramentum veritatis***, malitiæ, calumniæ dandorum respondentorum in litem affectionis, æstimationis, purgationis, in supplementum probationis, expensarum, damnorum et interesse qvartæ dilationis, ejusque prorogationis endog enhver anden tilbørlig i Ret og Lov til-ladt eller ved Dom paalæggende Ed, etiamsi**** litis decisorium fuerit, i og paa vor Sjæl at gøre og af-lægge, at indbringe alle Slags Bevis dets angaaende alt hvad nødvendig gøres at forhandle, det samme at tuere† og forsvare imod Contrapartens Beviser og ellers at excipere og respective replicere, duplicere, triplicere etc. sigilla et manus recognoscere eller diffitere††, in contumaciam††† at procedere samme at purgere til ved og endelig Dom at beslutte“ . . . osv. osv., ligesaa meget til af samme Slags. I Sandhed et pragtfuldt Aktstykke at fremlægge og læse paa Kals-lund Herreds Ting Fredagen den 1. December 1733, mere fuldt af Ord end af Mening og saare egnet til at give Bønderne Respect for deres Procurator og utvivlagtige Syndicus, naar han med advocatorisk Tun-

* litem contestere: paabegynde en Proces ved Indkaldelse af Vidner.

** articulere: inddele (Sagen).

*** juramentum veritatis: Sandhedsed. — Derefter følger en Række Eder med forskellig Benævnelse, som det efter Romerret var Parterne tilladt af aflægge under visse Betingelser, men som dansk Retssprog ikke ejer Udtryk for.

**** etiamsi litis decisorium fuerit: selvom den var afgørende for Retstræten.

† tuere: varetage.

†† sigilla et manus recognoscere eller diffitere: at anerkende eller benægte Segl og Underskrifter.

††† in contumaciam at procedere: procedere mod indstævnte, naar han trodsigt er udebleven.

gefærdighed forelæste dem denne Fuldmagt, inden de blev sat til at underskrive den.

Det blev dog ikke disse Retsforhold, ej heller Skifternes Forvaltning, men derimod et Sammenstød paa et nyt Omraade, som bevirkede, at Regeringen i København igen blev nødt til at tage sig af Sagernes Gang i disse Egne.

I de slesvigske Herreder var Kroer og Høkerier bortforpagtede mod en vis aarlig Afgift til Kongens Kasse, og Bønderne indenfor disse Herreder var saa forpligtede til at tage alle deres Varer i Forpagternes Udsalg. Hans Juel var Forpagter for Frøs og Kalslund Herreder og Terman Mortensen for Hvidding og Rangstrup Herreder³).

Denne Ordning var til stor Skade for Ribe, da Omegniens Bønder derved forhindredes i at handle i Byen. Gabel havde naturligvis klaget derover til Rentekammeret (1734, 13. Marts), men faaet til Svar (1734, 1. Maj), at derved var der intet at gøre, i hvert Fald ikke før Forpagtningskontrakternes Udløb. Men 30. April 1734 var der udgaaet en Forordning med Forbud mod utilladeligt Krohold paa Landet i Danmark, og den blev Signal til ny Kamp.

Ifølge denne Forordning skulde alle upriviligerede Kroer afskaffes, og de tilladte skulde være forpligtede til at tage deres Øl og Brændevin i nærmeste Købstad. Hverken Kroholdere, Møllere, Bønder eller Husmænd maatte brænde sely, og 3 Maaneder efter Forordningens Publikation maatte ingen mere have Destillér-Pander eller Brændevinskedler og -Hatte i deres Hus. Hvis de fandtes, skulde de slaas i Stykker af Øvrigheden, og Stumperne leveres tilbage til Ejermanen, der ydermere maatte erlægge en Mulkt paa 6 Rdlr. Det egent-

lige Konfliktstof laa dog i Forordningens § 4, hvor det tillodes, at Konsumtionsforvalterne i Købstæderne, og naar de fandtes forsømmelige, Børgerskabet selv ved Magistraterne og Byfogderne alene og uden at være forbunden først at anmelde sligt for Regimentsskriverne og Herreds- samt Birkedommerne maa foretage sig Inquisitionen udi Købstædernes Friheds-District*. Dette var efter Konsumtionsforordningen Landet inden for 2 Miles Omkreds fra vedkommende Købstad, og Ribe Frihedsdistrikt strakte sig saaledes langt ind i de haderslevhusiske Herreder.

Denne Forordning benyttede Gabel straks til at faa standset en Proces, som Forpagter Hans Juel havde anlagt mod Hjortvad Mænd.* Men iøvrigt var dens Bestemmelser i den Grad paa tværs af de om Ribe gældende Forhold, at de Bønder, der hørte til Riberhus Amt, men var tingpligtige under de slesvigiske Herreder, ikke kunde lyde Kongens Forordning uden at komme i Strid med Hertugdømmets Øvrighed.

Gabel var nu ganske klar over, hvad der maatte komme; men forinden han skred til at aabne Kampen, vilde han dog sikre sig og spurgte (1734, 2. Oktober) Rentekammeret, om det nu maatte være Ribe By's Indbyggere tilladt „at foretage Inquisition udi Byens Friheds District, hvad enten det er hos Haderslebhusiske, Løgum Closterske og Tønderske eller hos Riberhus Amts Underdanere“, hvortil Rentekammeret svarede (1734, 9. Oktober); at forinden saadan Inkquisition foretoges, maatte den bekendtgøres for vedkommende Øvrighed.

Ved Juletid 1734 ansaas Øjeblikket for gunstigt til at begynde den ved Forordningen tilladte Inkquisition. Ifølge Gabels Fremstilling⁹) havde Ribe Magistrat

og Borgere kun inkvireret hos Ribe Amts „Underdanere“ og „med al Moderation“, „eftersom de i Steden for at istykkerslaa og cassere de til Brændevinskedlerne henhørte Hatte og Piber efter Forordningen 3 Art. og at indkræve den Mulct af 6 Rdlr., som skulde svares for hver, alene toge de forefundne Hatte og Piber under Forsegling;“ men derefter havde Bønderne ment, at det var tilstrækkeligt, naar de blot skjulte Hatte og Piber. „Men som Magistraten og Borgerskabet fornam deres Intention, resolverede de at forsegle Kedlerne, hvorudover Bønderne indkom med Klage, og hvoraf jeg [Gabel] blev anlediget at befale Kedlernes Aabning og derimod paalægge vedkommende at indlevare deres Hatte og Piber til Cassation paa Amtstuen.“

Saaledes laa Sagen, da den Rettens Haandhæver, Herredsfoged Peter Warming, tog Affære, og saa kom Bønderne for Alvor i Klemme mellem deres tvende Øvrigheder.

29. December berettede Jens Termansen⁶⁾ i Mejlby, at Herredsfogden havde været hos ham og under Straf af Vold og Ran forbudt ham at føre sit Brændevinstøj til Ribe, og en lignende Beretning om hans Virksomhed samme Dag udsendte Hans Jensen⁷⁾ paa Obbekær Mænds Vegne. Mest var det dog gaaet ud over tvende fattige og bedrøvede Enker i Farup. 9. Januar 1735 klagede de deres Nød for Gabel⁸⁾. Da de var i Færd med at bringe deres Brændevinstøj til Ribe, kom Peter Warming og forbød det under Straf af Vold og Ran, men derefter „har afvigte Fredag, Løverdag og Søndag indfunden sig 7 Rytterer i vores Huse og frapantet os med Magt en stor Del, for det vi ikke har indbragt vores Brændevinstøj til Ribe. Altsaa indflyer

vi tvende underskrevne fattige bedrøvede Enker til Deres Excellence om Beskærmelse og Forsvar, helst efterdi vi bliver plaget af Herredsfogden paa den ene Side paa saadan en strenge Maade, som for er meldt, som ej alene angaar vores Midler og Formue, mens endog vores Ære, og Excecutanterne med Pantning paa den anden Side, saa vi fattige bedrøvede Enker, eftersom vi ingen Forsvar haver uden Gud, Kongen og Deres Excellence, ikke ved vores egen Raad, Gavn og Nytte i saadanne Tilfælder, som for er meldt, thi vi efterlever ganske gerne Deres Excellences Ordre i dybeste Underdanighed, mens eftersom det os er en stor Umulighed at tjene tvende Herrer, altsaa bede vi tvende fattige, enfoldige Enker, som ikke ere oplyste i Lov og Ret og befrygter for Hr. Peter Warmings store aflagte Forbuds-Trudslar, ydmygst og underdanigst Deres højvelbaarne Excellence om Naade, Hjælp og Beskærmelse.“

Disse fattige og enfoldige Enker havde dog set det, der var Grundondet: at de havde to Herrer. Stillingen var umulig, thi Peter Warming optraadte ogsaa med Myndighed i Kongens Navn.

Fra sin Bopæl i Københoved sendte han 7. Jan. 1735 en Skrivelse⁹⁾ saalydende:

„I gode Mænd i Farup!

Saalidet som jeg havde ventet, at nogen Øvrighed, høje eller nedrige, skulde paa saadan Maade, som I mig lader berette, søge nogen Undersaatte med Magt at tvinge til at handle imod Retten og bryde den Forbud og skete Befaling, som jeg efter høje Ordre paa mit Embeds Vegne til hans kgl. Mayst. allernaadigste Lovs og Forordningers samt Jurisdictioners ukrænkelig

Vedmagtsholdelse haver gjort, idet jeg forbød Eders Brændevins Redskab ej til Ribe at indbringe, mens derhos det til Eders Værneting at henbringe befalede, saa vist vil jeg forsikre, at al den Omgang, som bruges, hans kgl. Mayst. allerunderdanigst forestillet til aller-naadigste Resolutions Udbedelse, som ikke vil blive dem, nemlig de Riberer efter mine Tanker til Behag.... Vil derfor advare Eder, at I ikke handler imod den gjorte Forbud og Arrest, saafremt I ej derfor vil vente at vorde søgt og tiltalt efter Lovens Tilhold, og naar som I ikke handler imod hans kongelig Mayst. aller-naadigste Lov og Forordninger, som paa Tingene og andre behørige Steder allerunderdanigst ere aflæste, haaber jeg nok, at I saa vel som andre, der overvældiges uden Lov og Dom, ingen Skade sker, mens mere bliver til Skadens Oprejsning forhjulpen, hvorom baade er gjort og videre Ansøgning allerfordderligst ske skal.

Løvrigt forbliver jeg stedse

Eders velvillige

Warming.

Trods Warmings Velvillie maatte der gøres en Ende paa disse demoraliserende Tilstande. Gabel skrev til Vieregg (1735, 5. Jan.) i meget skarpe Udtryk og paa-talte navnlig P. Warmings Forbud med Udlevering af Brændevinstøjet under Straf af Vold og Ran, hvilket han fandt ligesaa formasteligt som strafværdigt; og han krævede af sin Kollega i Haderslev, at han skulde kalde Warming for sig og afæske ham en Erklæring, om hvilket Fundament han havde gjort sligt Forbud paa. Endvidere lod Gabel ham vide, at han havde fundet det urimeligt „at reflectere noget paa denne Herredsfogdens selvraadige og formastelige Forhold,

men tværtimod befalet Amtsforvalteren Hr. Cancelliraad Bruun at exequere forberørte min Ordre, som jeg stricte vil have efterlevet, men forsaavidt Herredsfogden billigen bør corrigeres, at ikke enten han eller andre saaledes oftere skal formaste sig, er det jeg vil lade røre ved Sagen.“

Vieregg, der havde en mindre glimrende Fortid end Gabel at se tilbage paa, idet han havde begyndt sin Løbebane som Kammerjunker og Forskærer ved det danske Hof og siden holdt sig til Hoftjenesten, indtil han blev Amtmand, lod sig dog ikke skræmme af sin ældre Kollegas skarpe Sprog, men svarede ligesaa skarpt¹⁰⁾: Ribe Magistrats Forsegling af Kedler, Hatte og Piber var et Overgreb „en violatio jurisdictionis“, da Jurisdiktionen tilkom Herredsfogden, og denne kun havde gjort, hvad han burde gøre „pro tuendo jure et jurisdictione“*, og hvis Ribe Magistrat ikke vilde afstaa fra sin ulovlige Fremgangsmaade, maatte han paa det højtideligste protestere mod saadan Jurisdiktionskrænkelse.

Regeringen i København var nu ogsaa bleven blandet ind i Striden, thi under 11. Januar 1735 sendte Rentekammeret Gabel en Klage, dateret 29. December 1734, fra Kro- og Høkeriforpagteren Hans Juel, som paa Tysk klagede over Ribe Borgerskabs egenmægtige Inkquisition og over, at det nu var blevet Ribe Amts Undersaatter forbudt at tage deres Varer hos ham. Kammeret gav ham for saa vidt Medhold, som det paalagde Gabel ikke at foretage noget, der kunde krænke Hans Juels Rettigheder i hans Forpagtningstid, men tværtimod beskytte ham.

* pro tuendo jure et jurisdictione: for at varetage Retten og Jurisdiktionen.

Denne uvelkomne Paamindelse viste Gabel, at der maatte handles hurtigt, hvis de Haderslevhusere ikke atter skulde komme ham i Forkøbet. Allerede 11. Januar havde han sendt Rentekammeret en Indberetning om „Kroeriet i Amtet“, i hvilken han paaviste, hvor skadeligt for Købstæderne dette Forpagtningssystem var, og det urimelige i, at Omraadet fulgte Jurisdiktionerne, „thi Jurisdictionen og Kroeriet er i mine Tanker tvende adskilte Ting og har aldeles ingen Connexion med hinanden foruden dette, at de fleste Beboere udi Byens Friheds-District er Ribe Amts Underdanere og i ingen Maader vedkommer Haderslevhus, undtagen at de, som meldt, ere tingpligtige til de Haderslebske Herreder“.

Inden Januar Maanedes Udgang havde Gabel imidlertid faaet affattet og afsendt de indtrængende Forestillinger, der hidførte Afgørelsen.

Først og fremmest var der naturligvis en Forestilling rettet til Kongen selv. Kristian VI. var jo en saare samvittighedsfuld Monark med en god Villie, og den Omstændighed, at Vanskelighederne rejste sig ved Gennemførelsen af en Lov, der tilsigtede at modarbejde Drikkeriet paa Landet, vilde sikkert gøre ham lydhør. Og i hans Øjne var Gabel ikke ringere, fordi han i sin Tid var falden som Offer for den Bandekommission,¹¹⁾ hvis Akter han havde befalet at tilintetgøre. Desuden havde han i 1731 udnævnt Gabel til Gehejmerraad.

Gabel berettede nu om al den Viderværdighed og Fortræd, han i sin Embedstid havde haft, naar han efter Embeds Pligt forsvarede Ribe By og Riberhus Tjenere imod de Haderslevhuseske Retsbetjentes Adfærd, „hvored Byens Privilegier og de Friheder, Byen af Deres kongelige Mayts. Lov og Forordninger burde

nyde, i allerhøjeste Grad vorder krænket, men aldrig haver de haderslebske Justitz-Betjentere grebet til den Extremitet og Formastelse i mod Deres kgl. Mayts. Lov og Forordninger samt Byens Privilegier, som nu er sket af Herredsfogden udi Frøs og Calslund Herreder, navnlig Peter Warming,“ og han fortæller derpaa om det sidste Sammenstød i Anledning af Inkvisitionen efter Brændevinstøj. Og for i Fremtiden at blive forskaanet for slig Uorden foreslaar han: for det første, at de af Amtets Beboere, der var tingpligtige under de slesvigske Jurisdiktioner, skulde henlægges under Ribe Byting eller under et særligt Birk, som før Kolding Afsked; og for det andet, at Ribe Bys Privilegier maatte blive holdt ved Magt. Han taler her indtrængende denne mishandlede Bys Sag og beder om, „at Deres kgl. Mayt. allernaadigst vilde maintainere Riber By ved de Privilegier og Friheder, som dens Indbyggere er bleven givet af fremfarne Kongerne og af Deres kgl. Mayt. allernaadigst confirmeret, at denne nu næsten i Grunde ruinerede By kunde engang forhjælpes fra Undertrykkelse af sine Naboer og nyde lige Ret med andre Købstæder i Danmark, hvilket den nu ikke haver eller i Mands Minde haver haft, fordi den ligger i Synder-Jylland, og paa den nærmeste Kant til Nørre-Jylland eller til det Sted, hvor dansk Lov og Ret bruges paa Landet, haver tvende Mile og paa andre Steder 4re og derover, saa at den, formedelst Jurisdictionen trint omkring Byen tilhører Haderslebus og dependerer af de i Slesvig-Holsten brugelige Love og Recesser, ganske intet i mod Land- og Forprang, Kroeri eller andet deslige kan udrette, men maa med Smerte taale og se, at paa Landet lige ind til Byen paa alle Sider kan faas til Købs: Humle, Salt, Jern,

Tjære, Norske Tømmerladninger, Hør, Hamp, Tobak, Sæbe, Vin og Brændevin, hvoraf ingen Told svares, saasom Indbyggerne ikke sorterer under Kongeriget eller lade deres Vare indkomme ved nogen dansk Losse- eller Ladested, ja der findes de i Byens Frihedsdistrict, som endog holde offentlige Kramboder med Alenmaal af Klæde, Estoffer, Catun, Rye, Bay, Callemanck, Flonel, Sarser og andre deslige Landmænd til hans Klædedragt tjenlige Kramvare, saa Ribe By aldeles intet har tilbage af Købstad-Ret og Frihed uden puur og alene det blotte Navn, hvorudover den og nu er saaledes paa Knæerne, at om Deres kgl. Mayt. ikke allernaadigst antager sig dens Nød og Trang, bliver det umuligt, at den længere kan agtes eller kaldes for en Købstad, men plat og aldeles maa udgaa, som længe siden var sket, dersom den ikke ved det, at Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen opholde sig her, havde nogen liden og saare ringe Næring af de, som søge hid for at tale med os om et og andet dennem anliggende, og om ikke Bonden maatte ind til Amtstuen med Magazinkorn og Qvartal-Skalterne, item om ikke den kostelige latinske Skole var her, at Indbyggerne kunde have Discipler i Kost og derved have en liden Næring og Vinding.“

Efter saaledes at have talt sit kære Ribes Sag lægger Gabel ogsaa et lille Ord ind for Peter Warming: at han „maatte vedbørligen blive anset for hans imod mine Ordres og føjede Anstalter gjorte lovstridige og uhørte Forbud samt under en vis Straf herefter at entholde sig fra deslige Formastelser“.

Denne Forestilling bilagdes med Amtsforvalterens udmærkede Memorial af 14. Januar 1728, Bøndernes rørende Klage af 8. Januar s. A., en Ekstrakt af Kol-

ding Afsked samt Genparter eller Ekstrakter af Gabels og Viereggs Korrespondance, Klagerne over P. Warming m. v., et mægtigt Materiale, som i hvert Fald beviste, at Forholdene ikke var, som de burde.

Denne Indstilling er i Kopibogen dateret 22. Januar, men Gabel nøjedes ikke med sin Henvendelse til Kongen; thi samtidig med, at den afgik fra Ribe den 26. Januar, sendte han en Følgeskrivelse til Geheime-ekspeditionssekretær Neve, hvem han anmodede om paa bedste Maade at forestille Kongen hans Andragende, „thi bliver det ikke forandret med Jurisdictionen, saa er Byen inden faa Aar ikke mere lig en Købstad, og saa er da ingen mere Hjælp for den tilbage, jeg gad ikke talt om de mange Fortrædeligheder, jeg ved den nuværende Jurisdiction Tid efter anden maa plages med, men aldrig saa forstyrret som denne Gang.“

Endelig sendte Gabel til Rentekammeret en Genpart af Forestillingen og alle dens Bilag med Anmodning til Kammeret om at befordre Sagen, naar det blev anmodet om at afgive sin Betænkning.

Efter at Gabel saaledes havde gjort alt, hvad der stod i hans Magt, for at opnaa dansk Retspleje for danske Undersaatter og bedre Kaar for Ribe, var Sagen nu i Kollegiernes Haand, og af Rentekammeret meddeltes det ham under 19. Februar, at hans Memorial var gaaet til Geheimekonseillet. Sagen var altsaa ikke bleven uomtalt henlagt, hvad der kunde befrygtes efter det Reskript, der forbød „derom noget videre movere“, tværtimod, der er bevaret en Koncept¹²⁾ til Referat af Sagen, og der fremstilles Forholdene helt i Gabels Aand, og den Skrivelse,¹³⁾ hvormed Rentekammeret sendte Gabels Memorial til Geheimekonseillet, var meget anbefalende, men kortfattet, da Retspleje „ikke

er Cammerets, men Geheime-Conseils Departements vedkommende“.

Gabel selv erfarede dog officielt intet, før der under 22. April udfærdigedes en Ordre til ham, som maatte fylde ham med Glæde. Han skulde gøre Forslag om, hvorledes det ny Birk bedst kunde indrettes; og allerede den 30. April kunde han efter sin Konges „allernaadigste og højpriseligste Befaling“ indstille, at den nye Retskreds skulde kaldes Riberhus Birk og omfatte Landsbyerne Tved og Tange samt „Riberhus Ladegaards Tjenere og de af Riber Amts Underdanere, som svarer med deres Contributioner til Riber Amtstue, og hvis Gaardsparter ligesom andre danske Undersaatters ere matrikulerede, men hvilke dog hidindtil haver lagt under Frøs, Calslund, Gram og Hvidding Herreder eller de slesvigske Jurisdictioner“. Endvidere foreslog han, at Riberhus Birks Domme, ligesaa Rytterbirkernes, kunde appelleres direkte til Højesteret undtagen i Tings- og Synsvidne-Sager, som skulde kunne appelleres til Riber Raadstueret, der i Forvejen var Overret for Bytinget, da det vilde falde altfor kostbart for en fattig Bonde at rejse de 24 Mile til Viborg Landsting. Gabel slutter med at forsikre, at baade Kongen, Hospitalet og Domkirken „som største Ejere af Birkets Indbyggere skal ved denne Indretning finde en mærkelig og kendelig Fordel“.

Efter at Gabel havde faaet sin Indstilling af Sted, var hans Sind let, hvad en liden versificeret Skrivelse, han sendte sin Ven, Rektor Falster i Ribe, vidner om; og sammen med ham og Kone fejrede han en glad Pinse ude paa Bramminge, efter at de Pinselørdag (28. Maj) med al Honnør¹⁴) var bleven hentede i hans store Berliner, forspændt med 6 Heste.

Imidlertid laa Haderslevhuserne ingenlunde paa den lade Side. Dog hørte man intet fra Peter Warming, der muligt, trods sit stolte Brev til de gode Mænd i Farup, havde en Følelse af at være gaaet for vidt; men Herredsfogden i Hvidding Herred, Nicolai Henrich Bentzen, forestillede Kongen, at det ny Birk „ikke uden Besværing og vidtløftige Viderværdigheder vilde blive at indrette“, og han klagede naturligvis ogsaa over den Afgang, han vilde lide i sine Embedsindkomster. Men Gabel bemærkede hertil, at hvis Herredsfogden af de $42\frac{1}{2}$ Gaard og 24 Huse, som fra hans Jurisdiktion skulde overgaa til Birket, havde 100 Rdlr. aarlig, hvad han paastod, saa maatte han af Resten, som beløb sig til $236\frac{1}{3}$ Gaard og 203 Huse, have over 600 Rdlr. aarlig, hvilket efter Tidens Forhold var en meget rundelig Lønning for en Herredsfoged. Og hvad de øvrige Indvendinger angik, saa fremhævede han, at Forholdene vel ikke kunde blive vanskeligere, end de alt var med de „Grevskabet Schackenborgs Bønder, som bo i Sogn og By med de Riber- og Haderslebhussiske Underdanere og dog svarer under Grevskabets Birker og dansk Lov og Ret, saa det som her i saa mange Aar siden Grevskabets Erection haver været muligt og practicabel for dennem, kan vel ikke blive umulig for de under det nye Birk henhørende.“

For at forebygge de Sammenstød, som de blandede Distrikter frembød saa gunstig Jordbund for, foreslog Gabel, at Vide- og Vedtægtsbreve i Byer med blandet Befolkning af Riberhuser og Haderslevhuser skulde korrigeres og approberes af begge Amtmænd, og at Udpantning i Henhold til deres Bestemmelser skulde ske ved Pantemænd, to af hver Slags, eller

mindst én af Mindretallet. Havde en Riberhuser Tiltale mod en Haderslevhuser, skulde det ske ved det Haderslevhusiske Herredsting, og i det omvendte Tilfælde ved Birketinget. Under de Stridigheder om Jorden, som Fællesskabet om Bymarken maatte medføre, skulde altid den, som mente sig berettiget til mere, end han alt brugte, søge Modparten ved dennes Værneting. Sandemænd skulde opkræves med Halvdelen af hvert Ting, men Sagen paakendes ved den Ret, under hvilken de fleste hørte, og endelig skulde Skifter forrettes i den Jurisdiktion, hvor den afdøde havde sin Bopæl.

Herredsfogden fik da heller ikke spændt Ben for Birkets Tilblivelse, thi 15. Juli 1735 kom den kgl. Forordning, der befalede dets Oprettelse. De omstridte Bønder „skal herefter, paa det samme Vores danske Undersaatter kunde i Jurisdiktionen som i andre Tilfælde blive tracterede paa den i Vort Rige Danmark brugelige Maade og blive dømt efter Vores Danske Lov og Ret, incorporeris og indrettes til et Birk saaledes som det forhen indtil den saakaldede Coldingske Afsked af Dato 24. Januarij 1576 været haver.“

Tinget skulde holdes hver Onsdag i Ribe paa det Sted, hvor Bytinget holdtes, og Appelinstanterne ordnedes, som Gabel havde foreslaaet.

Med Forordningen fulgte en „Designation over det udi Riberhus Amt og til Riberhus Amtstue contribuerende Jordegods under den Holsteinske Tingpligtighed henregnet“. Ved den Forordning var Beboerne af næsten 1000 Tdr. Hartkorn, efter Matriklen af 1688, blevet befriet for „den holsteinske Tingpligtighed“ og kommet under Dansk Lov og Ret, hvor de kunde føle sig hjemme.

Gabels Forslag til Forebyggelse af videre „Dispute og Uorden“ blev anset for saa heldigt, at dets Bestemmelser fik Lovskraft ved Reskriptet af 12. August 1735.

Stiftamtmanden i Ribe havde Grund til at være tilfreds. Efter 8 Aars Kamp var det Maal naaet, som Frederik II. havde stræbt forgæves efter. Den 3. September kunde han autorisere en solid Justitsprotokol for Riberhus Birk, og 19. September¹⁵⁾ sattes Retten første Gang ved et højtideligt Møde, hvor Præsident Carsten Worm repræsenterede Gabel, mens Amtsforvalter Bruun selv mødte sammen med Borgmester Frausing, Raadmand Bötticher og Hospitalsforstander Hansen, og Forordningen om Birkets Oprettelse blev læst og tilført Protokollen.

Birket fik Retsbetjente tilfælles med Ribe. Den første Birkedommer blev Byfogden Vesti Thomassen Lund, og Birkeskriver blev Byskriveren Schultz.

Kro- og Høkeriforpagterne lykkedes det derimod ikke Gabel at fri Ribe Bys Frihedsdistrikt for ved Kontrakternes Udløb i 1736; men de indskrænkedes dog til Haderslev Amts Omraade, idet Riberhus Amts Undersaatter blev „forbuden af de til Haderslebbhus Amt hørende Kroer nogen Slags drikkende eller andre Varer at købe, ligesom samme Kroer af Hr. Geheime-raad Vieregg bliver forbuden under lige Straf nogen saadanne Varer til dennem at sælge“.

Denne Ordning var naturligvis en liden Vinding for Ribe, men ikke for Bønderne, thi det maatte føles som en Urimelighed, naar Folk i samme Byer ikke maatte købe deres Varer paa det samme Sted; de, der hørte under Ribe, skulde drage til Ribe, og de, der hørte under Haderslev Amt, skulde tage deres Varer hos Forpagterne; her var der opstaaet Mulig-

heder for Strid og umenneskelig Fristelse til Lovovertrædelse.

Birkets Oprettelse synes ellers at have virket heldbringende. Naturligvis kunde det ikke straks hidføre helt forandrede Tilstande, og Sammenstød udeblev ikke. Peter Warming havde ondt ved at forsone sig med den nye lovlige Orden. I Oktober 1735 maatte Gabel vise ham tilbage, da han vilde foretage en Eksekutionsforretning hos en af Ribe Domkirkes Bønder, og to Aar senere var han atter paa Færde. 1737 11. Oktober saa Gabel sig nødsaget til at klage til Kongen over, at „Peter Warming nu atter haver indtrængt sig til at foretage og holde et Syn i Riberhus Birk, hvor han ikke haver nogen den allermindste Jurisdiction enten over Parterne eller over de qvæstionerede Ejendomme“, men det har vist ogsaa været sidste Gang. I de følgende Aar er der intet, som vidner om Processer og Stridigheder af den Art, der gik forud for Riberhus Birks Oprettelse, selvom Administrationen af disse blandede Distrikter vedblev at volde Vanskeligheder, indtil de i 1864 blev løste paa en Maade, som hverken Riberhusere eller Haderslevhusere kunde glædes ved.

Riberhus Birk kom foruden af Landsbyerne Tved og Tange til at bestaa af følgende Bestanddele:

Frøs Herred, i Fol Sogn: Obbekær og Ganderup, i Hygum Sogn: Toftgaard, Obling og Brøstrup, i Skodborg Sogn: Skodborg By, i Vamdrup Sogn: Bastrup og Holte By, i Rødding Sogn: Rødding By.

Gram Herred, i Ødis Sogn: Bramdrup.

Kalslund Herred, i Lintrup Sogn: Lintrup By, Dover, i Hjortlund Sogn: Ø. og V. Hjortlund, Hedegaard,

Stens og Villebøl, i Kalslund Sogn: Kalslund og Hjortvad, i Vilslev Sogn: Jested, i Farup Sogn: Hillerup, Kærbøl, Nygaard, Kirkeby, Mejlby, Farup, Lundgaard, Store og Lille Tanderup.

Hvidding Herred, i V. Frue Sogn: Indre Bjerum, Ø. Vedsted, i V. Vedsted Sogn: Ydre Bjerum, V. Vedsted, Sdr. Farup, i Hvidding Sogn: Raahede, i Arrild Sogn: Hønningby, i Rejsby Sogn: Havedby, Rejsby og Kærbølling, i Brøns Sogn: V. Obling, Havervad, Søndernæs, Aastrup, i Roager Sogn: Kirkeby, Ø. Obling, Roager By, i Højrup Sogn: Højrup, og i Vodder Sogn: Vodder.

Det maa dog bemærkes, at i mange Tilfælde hørte kun en Part af de nævnte Byer til Riberhus Amt.

I Tidens Løb foretoges følgende Forandringer med Birket: Ved Reskript 1791 2. December henlagdes Hunderup Birk under Riberhus Birk, men udskiltes atter ved Reskript 1812 7. Juli og indgik i Gørding-Malt Herreders Jurisdiktion, og i Stedet lagdes Lustrup Birk (Lustrup By og Mølle, Sem Sogn og Mandø) til Riberhus Birk. Dette afgav senere noget Gods i Ødis og Vamdrup Sogne til Anst Herred (Reskript 1843 3. Juni) saaledes at Riberhus Birk i 1855 omfattede 35845¹/₂ Tdr. Land, ansat til 1528 Tdr. Hartkorn med et Indbyggerantal af 3902.

Navnet Riberhus Birk forsvandt ved Bekendtgørelsen af 1859 24. Maj,¹⁶⁾ da Fællesskabet med Ribe By i Henseende til Retsbetjente ophørte. Sognene Darum, Hunderup, Jernved og den Del af Vilslev Sogn, der ikke alt hørte under Birket, henlagdes derunder, og Jurisdiktionen fik Navnet Ribe Herred, hvilket Navn den siden har bevaret, skønt Krigen 1864 medførte en Del Forandringer i Omraadet.

KILDEHENVISNINGER.

I.

- ¹⁾ Kinch: Ribe I. p. 366.
- ²⁾ V. A. Secher: Forordninger og Recesser I. p. 215.
- ³⁾ jvf. Kinch: Ribe II. p. 96—98.
- ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1561—65 p. 247.
- ⁵⁾ jvf. Historisk Tidsskrift 4 R. VI. p. 389 ff.
- ⁶⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75 p. 154.
- ⁷⁾ Historisk Tidsskrift 4 R. VI. p. 415—17.
- ⁸⁾ Kinch: Ribe II. p. 98.
- ⁹⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75 p. 526.
- ¹⁰⁾ jvf. Danmarks Riges Historie III. p. 234.
- ¹¹⁾ Falck: Staatsbürgerliches Magazin V. p. 441.
- ¹²⁾ Dansk Biografisk Leksikon XIV.

II.

Naar der ved Henvisninger til utrykte Kilder ingen nærmere Angivelse findes, er Kilden Ribe Stiftamts Kopibøger over udgaaede og indkomne Breve i Landsarkivet for Nørrejylland samt for Skrivelser vekslede i Tiden mellem 1727, 19. November, og 1728, 21. August, et i samme Amtsarkiv værende Hefte med Paa-skrift: „Coldinger Afskeed saa og adskillige Relationer og Forestillinger angaaende Riiberhuus Ladegaards Goeds og Birck“, som foruden Hovedskrivelserne, som ogsaa findes i Kopibøger, medtager Bilagene, der ikke indføres i disse.

- ¹⁾ Gabel til Kongen 1727, 19. Novbr.
- ²⁾ Brasch: Gamle Ejere af Bregentved p. 307 ff.
- ³⁾ E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814 I. p. 325.
- ⁴⁾ jfr. Chr. Bruun: Falsteriana.
- ⁵⁾ Gabel til Jægermester Bjelke 1730, 22. Februar.
- ⁶⁾ Samme til Chr. Teilmann, Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter 1736, 10. Juli.

- 7) jvf. Kr. Erslev: Augustenborgernes Arvekrav p. 136, Anm.
 8) Danske Kancellis Supplikprotokol 1728, 408. Rigsarkivet.
 (Ved Undersøgelser i Rigsarkivet har min Kollega, cand. mag. Henry Bruun, ydet mig udmærket Hjælp).
 9) Rentekammerets Relations- og Resolutionsprotokol 1728 Nr. 4 a. Septbr. Rigsarkivet.

III.

- 1) Gabel til Kongen 1736, 3. Februar.
 2) Rentekammerbrev 1738, 6. September, Ribe Stiftamt.
 3) Gabel til Rentekammeret 1734, 2. Oktober.
 4) Samme til Vieregg, 1734, 15. Maj.
 5) Samme til Samme, 1735, 5. Januar.
 6) Jens Termansen til Gabel 1734, 29. December.
 7) Hans Jensen til Amtsforvalter Brun, 29. December s. A. 9) og 7) er Bilag C og B til Gabels Skrivelse: Jydske Missive 1735, 15. Juli. Rigsarkivet.
 8) Bilag D smst.
 9) Bilag D smst.
 10) Bilag L smst.
 11) E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814 II. p. 19.
 12) Bilag til Jydske Missive 1735, 15. Juli. } Rigsarkivet.
 13) Do. - Do. }
 14) Bruun: Falsteriana p. 50—51.
 15) Riberhus Birks Justitsprotokol. Landsarkivet i Viborg.
 Departementstidende 1859 p. 359, jvf. Trap: Danmark, første Udgave.
-